

*ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
вул. Набережна, б. 4, кв. 3, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл.,
Україна 08404
e-mail: navalna@rambler.ru*

ДАнные ОБ АВТОРЕ

Навальная Марина Ивановна, доктор филологических наук, профессор кафедры документоведения.

*ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
ул. Набережная, д. 4, кв. 3, г. Переяслав-Хмельницький, Киевская обл.,
Украина 08404
e-mail: navalna@rambler.ru*

DATA ON AUTHOR

Navalna Maryna Ivanivna, Doctor of Philological Sciences, Professor of Document Science Department

*Pereiaslav-Khmelnyskyi Hryhorii Skovoroda Pedagogical University
Ukraine, Kyiv region, Pereiaslav-Khmelnyskyi, Naberezhna Street 4, app. 3,
08404
e-mail: navalna@rambler.ru*

УДК 811.161.2'37'367.335

**СПОСТЕРЕЖЕННЯ НАД МОВНИМИ ФАКТАМИ
В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ
СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Левченко Т. М., Чубань Т. В.

У статті досліджено питання про значення спостереження над словом і реченням при вивченні граматики української мови. Схарактеризовано видові особливості дієслів, виділено основні аспекти дослідження перфективізації дієслів у сучасній українській мові, параметри граматичної перфективізації у вербальних і відіменних дієслів. Описано модальні відтінки речень, наведено приклади. Виділено та охарактеризовано два види безсполучникових складних речень. Обґрунтування підтверджено прикладами.

Ключові слова: *одновидові дієслова, двовидові дієслова, вербальні дієслова, відіменні дієслова, видові особливості, складне речення, складні безсполучникові конструкції.*

НАБЛЮДЕНИЕ НАД ЯЗЫКОВЫМИ ФАКТАМИ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА

Левченко Т. М., Чубань Т. В.

В статье проанализирован вопрос о значении наблюдения над словом и предложением при изучении грамматики украинского языка, охарактеризовано видовые особенности глаголов, описано разные типы предложений, наведены примеры двух видов бессоюзных сложных предложений.

Ключевые слова: *одновидовые глаголы, двовидовые глаголы, вербальные глаголы, отименные глаголы, видовые особенности, сложное предложение, сложные бессоюзные конструкции.*

OBSERVATION OF LINGUISTIC FACTS IN THE STUDYING OF MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

Levchenko T. M., Chuban T. V.

The article analyzes the issue as regards importance of scientific observation of a word and a sentence in the study of grammar of the Ukrainian language. The author also characterizes peculiarities of different kinds of verbs, describes modal shades of meaning within sentences and provides illustrations for two kinds of composite asyndetically connected sentences.

Key words: *single-species verb, double-species verb, verbal verbs, from-named verbs, specific features, complex sentence, compound asyndetic constructions.*

Постановка проблеми. Без розвитку мови і культури не можливе формування духовності, що є одним із завдань освіти. На сучасному етапі розвитку вищої освіти, коли є різноманітність і багатоплановість наукових шкіл, напрямів, поглядів на певні мовні та мовленнєві явища, великої уваги набуває питання вибору форм проведення занять зі студентами вищих навчальних закладів.

Чільне місце в методичній роботі викладачів української мови і сьогодні мають праці Олександра Біляєва, адже ефективні методи і засоби навчання мови, які він описує, можна використовувати і під час підготовки студентів-філологів. Так, обстоюючи значення спостереження над мовою, О. Біляєв вважав, що минуть роки, і цей метод знову пробиватиме шлях у школу: «Почасти він знайшов своє відбиття в нових підручниках мови, де частину матеріалу викладено на основі вправ для спостережень і самостійних висновків учнів. Досвід роботи за цими підручниками показує, що метод спостереження доцільно застосовувати тоді, коли факти і явища, що вивчаються, є складними або специфічними для української мови, вимагають того, щоб у них спочатку розібратися шляхом аналізу тексту (прикладів), перш ніж вдаватися до відповідного теоретичного положення, граматичного визначення чи правила. При цьому треба уникати помилок минулих років, а саме перетворення спостереження в універсальний метод навчання мови» [1, с. 64].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У ВНЗ лінгвістична підготовка майбутніх учителів української мови передбачає вивчення навчального курсу «Сучасна українська літературна мова», важливим компонентом якого є граматика. І тут важливим фактором стає спостереження над мовними фактами. У сучасній українській мовознавчій науці особливе місце мають праці, присвячені проблемам морфології та синтаксису (Д. Х. Баранник, С. П. Бевзенко, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. Д. Горяний, А. П. Грищенко, П. С. Дудик, Н. Л. Іваницька, А. Г. Кващук, О. С. Мельничук, К. М. Плиско, В. М. Русанівський, К. Ф. Шульжук та ін.).

Аналіз актуальних досліджень. У працях «Словотвірна структура слова» (автори: К. Г. Городенська, М. В. Кравченко), «Дієслівні категорії в синтагматиці і парадигматиці» (автор: А. П. Загнітко) описано особливості українського дієслова, видову структуру вербальних дієслів та видові кореляції відіменних дієслів, вияв похідних граматичних категорій дієслів.

Граматичне вчення містять українські підручники та посібники, у яких переважно є доведення тих складних і важливих процесів у розвитку граматичної науки (О. Безпояско,

І. Вихованець, К. Городенська, В. Горяний, А. Грищенко, І. Дацюк, М. Доленко, А. Кващук, О. Мельничук, К. Шульжук та інші). У процесі навчання відбувається пізнання, усвідомлення мовної реальності, її структури, законів, згідно з якими відбувається мовне оформлення і вираження думки. При вивченні закономірностей, що діють у граматичній будові мови, значне місце відводиться системно-структурному аспекту досліджуваних об'єктів. Будь-який об'єкт із структурою – це система (О. Безпояско, І. Вихованець, О. Мельничук, К. Городенська, А. Грищенко, К. Шульжук та інші). Визначаючи структуру мови, студентам ВНЗ вказують, що в ній системно пов'язані окремі рівні (фонетичний, лексичний, граматичний). Граматична структура підпорядкована загальній структурі мови (І. Вихованець, О. Мельничук). З'ясування закономірностей розвитку граматичної структури неможливе без урахування змінності мови та її системного характеру. Сама мовна реальність як об'єкт дослідження в принципі, вважає В. Горбачук, в своїй сутності віками залишається незмінною, існує поза волею дослідника, завдання якого – пізнати цю реальність, збагнути її і за можливістю адекватно описати. «Але наше розуміння цієї лінгвальної дійсності, її наукове відображення залежить від багатьох факторів, є відносним. Це зумовлюється, зокрема тим, що кожна наука, поки жива, постійно удосконалює свій дослідницький апарат, розвивається в напрямку проникнення в глибинну сутність досліджуваної реальності. Науково-понятійна картина цієї реальності залежить від позиції, точки зору, світоглядно-методологічних настанов і самого дослідника. Цим пояснюється неоднакове тлумачення різними вченими одних і тих явищ мови...» [3, с. 7].

Проблема статті полягає в доведенні того факту, що разом з науково-дослідницькою метою, обравши певну точку зору, певний аспект дослідження, необхідно добирати мовне підтвердження шляхом спостереження над мовою, причому в одному випадку будемо бачити лексичні чи морфологічні властивості слова, використовуючи для цього доступні засоби і методи, а в іншому – будемо висвітлювати синтаксичний рівень, розглядати, досліджувати й описувати синтаксичні одиниці.

Мета статті: встановити типи співвідношень між парновидовими й одновидовими дієсловами сучасної української мови, виявити характерну для кожного речення синтаксичну віднесеність основного змісту речення до дійсності та розкрити своєрідність значень складних речень з недиференційованим синтаксичним зв'язком.

Готуючи статтю, ми мали на меті вирішити такі **завдання**: дослідити шляхом спостереження над мовою літературних творів особливості граничних і неграничних дієслів; проаналізувати форми вираження категорії модальності, яка вказує на стосунок змісту речення до дійсності; схарактеризувати своєрідність складних речень з недиференційованим синтаксичним зв'язком у поезії Івана Франка.

Виклад основного матеріалу. Будь-яка словоформа є матеріалом для граматичних досліджень. Вони ж вивчають її морфемну, морфологічну, словотворчу й синтаксичну структури. Студентам доводять, що граматики це – учення про внутрішню і зовнішню формальну структуру одиниць мови (слів і речень). Вихідним матеріалом при дослідженні граматики є повнозначне слово. Воно є підпорядкованим елементом по відношенню до одиниць синтаксичного рівня і разом з тим є сукупністю елементів рівня морфологічного.

Основним об'єктом морфології є слово, завданням її є всебічна характеристика всіх граматичних ознак слова. Так, наприклад, komponуючи матеріал до практичного заняття з сучасної української мови на тему: «Особливості дієслів недоконаного виду у сучасній українській мові», у якому центром опису є дієслово, студентам необхідно надати можливість спостереження над мовою певного твору, а також навчити виконувати морфологічний аналіз дієслова. Студентам дають відомості про те, що до проблеми видової співвіднесеності дієслів у сучасній мові зверталось не одне покоління мовознавців, про що свідчать праці В. В. Виноградова, Ю. С. Маслова, А. В. Бондарка, Н. С. Авилової, М. Я. Головинської, М. А. Шелякіна, А. Мазона, Е. Кошмідера, В. М. Русанівського, І. Р. Вихованця, А. П. Загнітка та ін., що здобутки сучасної аспектології безсумнівні, але не втратили своєї актуальності

такі загальнотеоретичні проблеми, як статус категорії виду, семантика видової опозиції, граматична і граматико-словотвірна перфективізація, способи (роди) дієслівної дії тощо.

Дієслова недоконаного виду, виражаючи нецілісну дію, представляючи її як процес, означаючи дію або стан в їх розгортанні, залежно від здатності досягти своєї внутрішньої межі поділяються на граничні й неграничні. Граничні дієслова недоконаного виду виражають дії, процеси та стани, які спрямовані на досягнення внутрішньої межі як критичної точки в їх розгортанні. Перспектива досягти цієї межі уможливорює для них доконаний корелят, з яким вони утворюють видову пару. Неграничні дієслова недоконаного виду позначають такі дії, процеси та стани, які в своєму розгортанні не спрямовані на досягнення внутрішньої межі як критичної точки. Саме тому вони залишаються поза видовою опозицією. Поділ дієслів недоконаного виду на граничні й неграничні вмотивовує їх видову співвіднесеність, а саме: граничні дієслова недоконаного виду є парновидовими, співвідносними за видовою ознакою, а неграничні – одновидовими дієсловами недоконаного виду, або не співвідносними за видовою ознакою.

Що ж до дієслів доконаного виду, то вони завжди виражають обмежену внутрішньою межею цілісну дію.

За семантичною ознакою граничності/неграничності дієслова недоконаного виду поділяються на три групи: 1) парновидові (дієслова з граничною основою); 2) непарні, одновидові дієслова недоконаного виду (дієслова з неграничною основою); 3) непарні, одновидові дієслова доконаного виду (дієслова з часовими афіксами).

Г. Квітка-Оснoв'яненко, взявши за основу своїх творів мову українського народу, не міг не відобразити у текстах своїх творів особливе семантичне навантаження дієслова, підтвердивши його вагомість. Вивчаючи видову співвіднесеність дієслів, потрібно брати до уваги і їх генетичну неоднорідність, що можемо проілюструвати на матеріалі повісті Григорія Квітки-Оснoв'яненка «Сердешна Оксана». Як відомо, за походженням дієслова поділяються на вербальні, або непохідні, і відіменні, утворені від іменникових, прикметникових, займенникових та числівникових

основ. У них різний лексико-семантичний потенціал, що зумовлює відмінності в їх видовій структурі. Граничний характер мають дії, які виражають вербальні дієслова односпрямованого руху (*бігти, летіти, повзти*), конкретної фізичної дії (*будувати, варити, полоти, шити, рубати, різати, троцити*) та більшість дієслів інтелектуальної діяльності (*рахувати, вчити, множити*): *Уранці, чи зробила що, чи ні, по своїй натурі **побігла** до подруг, щоб вп'ять зібратись їм дивитись на муштру* [4, с. 281]. *Як пішла по воду, а там подруженьки зустрілися, та й почали мені сміятися, що я й білоручка, як ви мене, мамо, зовете, та й я пішла по воду, та не вмю відер нести, коромисло не так держу; зовсім **обсміяли**; а тут Трохимові собаки як нападуть на мене, а я як **побіжу**, як злякаюсь!* [4, с. 287]. *А що, Оксано! – став казати Петро, поспішаючи за нею, що мов ластівка **летить** і до землі від радіоців не доторкається* [4, с. 286]. *Не випросилась, а випручалась наша Оксана, і як муха, від нього **полетіла** і ускочила у хату...* [4, с. 288]. *Перестала Оксана жартувати і до подруг **бігати**: усе сидить дома, то **шиє**, то **пряде*** [4, с. 290]. За семантичною ознакою граничності ці дієслова недоконаного виду здатні корелювати з формами доконаного виду, але реалізувати цю здатність вони можуть лише за наявності відповідних граматичних засобів – повністю десемантизованих префіксів. У дієслів односпрямованого руху таких засобів зовсім немає, тому що префікси – їх потенційні перфективатори, крім граматичного значення доконаного виду, надають їм різних словотвірних значень, пор. *влетіти, перелетіти, залетіти, прилетіти* і т. д. Видові префіксальні кореляції вербальних дієслів конкретної фізичної дії та інтелектуальної діяльності формують вибірково, залежно від здатності того чи іншого префікса десемантизуватися і перетворитися на показник доконаного виду у структурі дієслова з відповідним лексичним значенням. Основним засобом їх граматичної перфективації є префікс **по-**, пор. видові пари: *будувати – побудувати, рахувати – порахувати, множити – помножити, шити – пошити, полоти – пополоти*. Граничне з ним зблився, а в межах багатьох видових кореляцій і перетнувся префікс **з-/зі-**, **с-**, пор. видові пари: *будувати – збудувати, молоти – змолоти, в'язати – зв'язати*.

Неграничний характер мають дії, які виражають дієслова обох генетичних груп і з значенням звучання, мовлення та мислення, вербальні дієслова, що передають різноспрямований рух, відсубстантивні дієслова, що виражають словотвірні значення «бути кимось, уподібнюватися до когось» і «займатися певною діяльністю»: *От Оксана мовчала, мовчала далі й каже: «Ви б вже покинули об сьому й думати»* [4, с. 286]. *Казала, що підеш за мене, то не мори мене; нехай я пришлю людей, поберімося вже собі* [4, с. 286]. *...Зібрались, щоб поговорити, та нічого і не кажуть, знай цілються...* [4, с. 288].

Більшість відсубстантивних дієслів означає неграничні дії, процеси та стани; граничністю характеризуються лише ті дії, які спрямовуються на об'єкт, та відад'єктивні дієслова, які вирізняються граничним характером виражених ними процесів та дій. Семантичне зумовлену здатність формувати видові опозиції найпоспідовніше реалізують відад'єктивні дієслова процесу із суфіксами **-а-**, **-і-**, **-ну-**, перший із яких виражає словотвірне значення «ставати якимсь за ознакою у більшому ступені її вияву», а два інших – «ставати якимсь за ознакою». Це зумовлено однотипністю їх словотвірної структури. Основними засобами їх граматичної перфективації є префікси **по-** та **з-/с-**, причому для багатьох дієслів, що вказують на становлення ознаки, вони є рівноправними, пор.: *важчати – поважчати, білішати – побілішати, червоніти – почервоніти: Земля під нею запалала, небо над нею загорілося; сонечко, як мак, почервоніло...* [2, с. 284].

Проаналізувавши дібраний матеріал, можна разом зі студентами зробити такі висновки: тільки близько третини вербальних та відіменних дієслів недоконаного виду співвідноситься за видовою ознакою, решта має статус одновидових дієслів недоконаного виду. Основним засобом утворення корелятивів доконаного виду до вербальних та відіменних дієслів є префікси. Свою граматичну функцію вони реалізують лише в структурі дієслів з граничною семантикою, до яких належать вербальні дієслова односпрямованого руху, конкретної фізичної дії, інтелектуальної діяльності людини, а також відад'єктивні дієслова, що вказують на процеси, становлення

ознаки в більшому або звичайному ступені її вияву, й відіменні дієслова, які виражають дії, що спрямовуються на об'єкт. Найпошлідовніше її виконують префікси **по-** та **з-/с-**. Параметри граматичної перфективації у вербальних і відіменних дієслів в основному збігаються, адже граматичний статус у структурі переважної більшості дієслівних основ обох генетичних груп з граничною семантикою мають тільки префікси **по-** та **з-/зі-, с-**. Відмінним у вживанні цих префіксів є те, що з відад'єктивними дієсловами в межах їх прямого ЛСВ вони поєднуються більш послідовно, ніж із вербальними, що зумовлено однотипністю словотвірної структури цих дієслів.

Мовний матеріал із повісті «Сердешна Оксана» переконує, що Квітка-Основ'яненко був одним із кращих знавців української мови ХІХ століття. Він зіграв важливу роль у формуванні української літературної мови, зміцнивши і збагативши її.

Сучасний стан науки про мову вимагає повніше і глибше досліджувати питання простого і складного синтаксису української мови, завершальної ланки мовної системи.

Пропонуємо матеріал до практичного заняття з сучасної української мови на тему: «Модальність як компонент зовнішньо-синтаксичної сфери структури речення».

Джерельною базою для вивчення особливої синтаксичної конструкції-речення може бути матеріал праць Михайла Максимовича – видатного ученого, фольклориста і мовознавця. Виконуючи синтаксичний аналіз речення та вивчаючи його особливості, певні положення можна ілюструвати прикладами речень з українознавчих творів М. Максимовича, наполеглива та цілеспрямована праця якого принесла загальне визнання суспільства.

Студентам наводять тлумачення сучасних синтаксистів про те, що загальне синтаксичне оформлення речення, як і граматичне оформлення будь-якої іншої знакової одиниці мови, утворює дві виразно відмінні в функціональному відношенні сфери: внутрішньо-синтаксичну і зовнішньо-синтаксичну. Перша з них сфера охоплює систему внутрішніх щодо речення синтаксичних відношень між лексичними компонентами речення і, таким чином, являє собою внутрішньо-синтаксичну сферу

структури речення. Друга сфера синтаксичної структури речення складається з синтаксичних ознак, які характеризують речення в цілому, оформляючи синтаксичні відношення цілого речення до ситуації мовлення чи до контексту, і в цьому розумінні вона є зовнішньо-синтаксичною сферою структури речення («Сучасна українська літературна мова» за заг. ред. І. К. Білодіда) [6].

Компоненти зовнішньо-синтаксичної сфери структури речення синтаксична модальність, часова віднесеність і категорія особи – у своїй сукупності утворюють характерну для кожного речення синтаксичну віднесеність основного змісту речення до дійсності, що позначають терміном предикативність [5, с. 118]. Предикативність є найістотною змістовою ознакою речення, його основою як самостійної синтаксичної категорії. Засобами вираження предикативності є синтаксичні категорії модальності і синтаксичного часу. Обидві ці категорії не виступають одна без одної, утворюють нерозривну єдність, яка і є предикативністю, що існує в кожному реченні і дозволяє, таким чином, відмежовувати речення від інших синтаксичних одиниць [3, с. 13]. В українській мові виділяють сім модальних значень речень. Модальність як синтаксична категорія формально виражається формами дійсного, умовного чи наказового способів дієслова-присудка, спеціальними частками та інтонацією. Категорія модальності вказує на стосунок змісту речення до дійсності, з яким пов'язується витлумачення повідомлюваного як реального (лише констатованого мовцем) або як ірреального (можливого, бажаного, необхідного й под.) [2, с. 62].

Розповідною модальністю можуть бути позначені усі структурні типи речень, у яких відбувається констатація факту: *На полі, зжатому нашивидку істориками Малоросії, я збираю пропущені та зронені ними колоски й потрохи передаю їх до загального відома* [5, с. 3].

Модальне значення бажальності виражається у реченні як бажання суб'єкта мовлення щодо встановлення відповідності основного змісту речення з дійсністю (реальністю) [6, с. 125]. Суб'єкт виражає побажання, щоб певна дія відбулася: *Вот этот год следовало бы переменить, ибо нет никакого вероятия, чтобы здание Софийского храма, начатое в 1037 году,*

было совершено в 1038 [5, с. 85]. Да будет же Острожское братство благоуспешно, наравне с прежними предприятиями благочестивых жен волынских, ознаменовавших свою любовь к православной церкви и просвещению русскому [5, с. 86].

Умовність означає дію бажану або можливу за певних умов [3, с. 14]. Умовний спосіб дієслова-присудка є формальним засобом вираження цього типу модальності: *Но прежде чем встановиться над этими реформами, я должен заявить Вам мое сомнение об «Истории Руссов»: в самом ли деле она есть сочинение Георгия Кониского* [5, с. 141].

У реченнях питальної модальності автор ставить вимогу щось підтвердити або заперечити, чи зробити якийсь уточнення. Питальні речення діляться на два різновиди: уточнюючі: *Кто же были эти родоначалники князей Острожских?* [5, с. 88]; з'ясовуючі: *Да и какое есть у тебя свидетельство историческое на это переселение малороссиян из Карпат на Днепр в век татарщины?* [5, с. 53].

Спонукальна модальність полягає в тому, що від адресата вимагають певної дії, стану: *Но возвратимся к Ярослаову храму св. Софии* [5, 85].

Речення гіпотетичної модальності мають семантичні відтінки припущення, можливості, ймовірності. Ці значення оформляють і за допомогою часток типу: *ніби, наче, либонь (можливо, певно, очевидно)*. Напр., *Вероятно, к этому времени принадлежало то не известное нам писание Сагайдачного об уни, которое канцлер Сапега в письме к Иосафату Кунцевичу называл предрагоценным* [5, с. 154].

У реченнях переповідної модальності висловлюються не переконання мовця, а переказ висловлення інших осіб: *«Вы говорите, что Хмельницкий приступил к похищению грамот у Барабаша тогда, когда узнал о неудачном конце королевского предприятия на сейме, когда нахлынули на Украину жолнеры, а Барабаш, потакая панам, казнил козаков смертью за малейший ропот для предупреждения больших преступлений и заговоров, – тогда; Хмельницкий понял, что из этого всего выйдет окончательная гибель русского народа»* [5, с. 238].

Нерідко речення переповідної модальності являють собою лише відповідні форми невластне прямої мови.

Отже, спостерігаючи над мовою творів, робимо висновок, що форми способу дієслова-присудка, спеціальні частки та інтонація є основними засобами вираження категорії модальності речення, яка є постійним компонентом зовнішньо-синтаксичної сфери структури речення.

Пропонуємо матеріал до практичного заняття з сучасної української мови на тему: «Своєрідність складних речень з недиференційованим синтаксичним зв'язком у поезії Івана Франка». Вивчаючи складне речення, вважаємо за доцільне добирати приклади з поетичних творів Івана Франка, мова яких максимально наближена до загальнолітературної. Мовознавчі інтереси Івана Франка досить широкі та багатопланові. Відомо понад двадцять лінгвістичних праць, заміток та рецензій Франка українською, польською, німецькою мовами, а також майже 150 праць, які мають безпосередню дотичність до мовознавства [7, с. 775]. Франка знали і глибоко шанували відомі філологи – його сучасники (О. Потебня, О. Шахматов, А. Кримський та ін.).

У сучасній українській літературній мові виділяють як окремий клас складні безсполучникові конструкції. Складні безсполучникові речення, незважаючи на тривалість їх вивчення і наявність багатьох спеціальних досліджень, і нині викликають суперечки в мовознавстві. Дотепер не з'ясовано теоретичні питання щодо їх граматичної природи, синтаксичної форми та синтаксичного значення, не визначено статусу інтонації, по-різному трактуються різновиди цих одиниць. Проблематичним залишається й сам статус безсполучникових речень: лінгвісти або не виділяють їх в окремий тип, а розподіляють між складносурядними і складнопідрядними реченнями, або надають їм статус складних безсполучникових речень, або виводять за межі речення [9, с. 344]. Безсполучникові складні речення – це тип складних речень, у яких значеннєва залежність між складовими частинами виражається сукупністю формальних засобів без застосування сполучників – порядком складових частин речення, інтонацією в її синтаксичній функції, видо-часовою узгодженістю

форм присудків [6, с. 409]. Інтонація є одним з головних виразників синтаксичної будови безсполучникових речень.

За характером відношення між складовими частинами безсполучникові складні речення поділяються на дві групи. Одну групу утворюють безсполучникові складні речення, у яких складові частини однорідно незалежні, семантично скоординовані, співвідносні з сурядними частинами складносурядних речень:

*Ось ідуть вони юрбами,
Мов на відпуст з корогвами –
Все, що виє, гавка, квака;
Лиш один мов і не чує,
В своїм замку, знай, ночує –
Лис Микита, гайдамака [8, с. 351].*

До другої групи належать безсполучникові складні речення, у яких складові частини семантично неоднорідні, залежні, співвідносні з головною й підрядною (чи підрядними) частинами складнопідрядних речень:

*Надійшла весна прекрасна,
Многоцвітна, тепла, ясна,
Мов дівчина у вінку;
Ожили луги, діброви,
Повно гамору, розмови
І пісень в чагарнику [8, с. 351].*

Безсполучникові складні речення з однотипними частинами виявляють у своїй структурі координативні зв'язки трьох різновидів: єднальні, зіставні й зіставно-протиставні [6, с. 415]. Безсполучникові складні речення єднального різновиду утворюються різними засобами поєднання простих самостійних речень в єдину одиницю висловлення:

*Тож я вірю щастю своєю:
Серед бурі, серед грому
Інші тонуть, я сплину [8, с. 426].*

Єднальні безсполучникові речення, що виражають у складових частинах одночасність дій або станів; переважно в поетичних описах вони можуть становити ряд номінативних речень.

Зіставлення і протиставлення як способи зв'язку однорідних частин висловлення пов'язані завжди з образністю, експресією мовлення, тому безсполучникові складні речення, що їх виражають, – це конструкції художнього народнопоетичного й літературного мовлення:

*Так він виступив охоче:
Всі на нього вперли очі,
Всім зробилось прикро так...* [8, с. 427].

До групи безсполучникових складних речень з різнотипними частинами належать конструкції з семантичними стосунками причиново-наслідкового, умовного, умовно-часового і пояснювального характеру:

*Отака виласть розмова,
Поки шляхом Лис до Львова
Враз з Бабаєм дочвалав?* [8, с. 426].

У безсполучникових складних реченнях синтаксичний зв'язок – недиференційований, з наближенням до сурядного або до підрядного:

Всі сміялись, Вовк казився [8, с. 434].

Засобом виявлення співвідношень безсполучникових речень із складносурядними й складнопідрядними є можлива підстановка відповідних сполучників між складовими частинами речення. На сьогодні дослідники розглядають відношення у безсполучникових реченнях по-різному, тому питання дослідження безсполучникових складних речень залишається і нині. Дискусії пов'язані передусім з відсутністю сполучникових засобів зв'язку компонентів безсполучникового речення. Таким чином, складні безсполучникові речення – конструкції, які не мають однозначного трактування. У мові творів Франка знаходимо значну кількість прикладів безсполучникових речень з однотипними та різнотипними частинами. Підсумовуючи, можемо стверджувати, що на значну увагу заслуговує постать Франка Івана Яковича – українського мислителя, письменника, літературознавця, фольклориста, мовознавця.

Висновки. Можемо зробити загальний висновок, що ефективність занять з української мови у ВНЗ залежить від науково-теоретичного рівня змісту матеріалу, що вивчається,

і підбору матеріалу для прикладів. Найтонші особливості з підготовки та проведення занять з граматики у ВНЗ та вибору шляхів добору мовного матеріалу для спостережень є сферою для подальших досліджень вчених, викладачів-практиків. У рамках отриманих результатів можна намітити перспективу подальшого студіювання у цьому напрямку: простеження ефективності певних засобів і методів навчання мови.

Джерела та література

1. Біляєв О. М. Сучасний урок української мови / О. М. Біляєв. – К.: «Радянська школа», 1981. – 176 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: підручник / І. Р. Вихованець – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
3. Горбачук В. Т. Синтаксис української літературної мови. Вступ. / В. Т. Горбачук – Слов'янськ: Б. в., 1995. – 27 с.
4. Григорій Квітка-Основ'яненко. Повісті та оповідання. Драматичні твори. – К.: «Наукова думка», 1982. – 540 с.
5. Максимович М. О. У пошуках омріяної України: Вибрані українознавчі твори / упор. і вст. ст. В. Короткого. – К.: Либідь, 2003. – 360 с.
6. Сучасна українська література мова: синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К.: «Наукова думка», 1972. – 512 с.
7. Українська мова: Енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
8. Франко І. Я. Твори: В 3 т. – Т. 1: Поезії. Поєми / Упоряд. і приміт. М. С. Грицюти. – К.: Наук. думка, 1991. – 346 с.
9. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: Підручник / К. Ф. Шульжук – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 408 с.

References

1. Bieliaiev O. M. Suchasnyi urok ukrainskoi movy / O. M. Bieliaiev. – K.: «Radianska shkola», 1981. – 176 s.
2. Vykhovanets I. R. Hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys: pidruchnyk / I. R. Vykhovanets – K.: Lybid, 1993. – 368 s.
3. Horbachuk V. T. Syntaksys ukrainskoi literaturnoi movy. Vstup / V. T. Horbachuk – Sloviansk: B. v., 1995. – 27 s.
4. Hryhorii Kvitka-Osnovianenko. Povisti ta opovidannia. Dramatychni tvory. – K.: «Naukova dumka», 1982. – 540 s.
5. Maksymovych M. O. U poshukakh omriianoï Ukrainy: Vybrani ukrainoznavchi tvory / upor. i vst. st. V. Korotkoho. – K.: Lybid, 2003. – 360 s.

6. Suchasna ukrainska literatura mova: syntaksys/ za zah. red. I. K. Bilodida. – K.: «Naukova dumka», 1972. – 512 s.
7. Ukrainska mova: Entsyklopediia / redkol.: Rusanivskiy V. M., Taranenko O. O., Ziabliuk M. P. ta in. – 2-he vyd., vypr. i dop. – K.: Vyd-vo «Ukr. Entsyklopediia» im. M. P. Bazhana, 2004. – 824 s.
8. Franko I. Ia. Tvory: V 3 t. – T. 1: Poezii. Poemy / Uporiad. i prymit. M. S. Hrytsiuty. – K.: Nauk. dumka, 1991. – 346 s.
9. Shulzhuk K. F. Syntaksys ukrainskoi movy: Pidruchnyk / K. F. Shulzhuk – K.: Vydavnychiy tsentr «Akademii», 2004. – 408 s.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Чубань Тетяна Василівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання ДВНЗ «*Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди*»
вул. П. Костюка, б. 14, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна 08400
e-mail: chuban1960@ukr.net

Левченко Тетяна Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання ДВНЗ «*Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди*»
вул. Г. Іваневського, б. 50, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна 08402
e-mail: tanyalevchenko2010@ukr.net

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Чубань Татьяна Васильевна, кандидат филологических наук, доцент кафедры украинской лингвистики и методики обучения ГВУЗ «*Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды*»
ул. П. Костюка, д. 14, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина, 08400
e-mail: chuban1960@ukr.net

Левченко Татьяна Николаевна, кандидат педагогических наук, доцент кафедры украинской лингвистики и методики обучения ГВУЗ «*Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды*»
ул. Г. Ивановского, д. 50, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл.,

Україна, 08400

e-mail: tanyalevchenko2010@ukr.net

DATA ON AUTHOR

Chuban Tetiana, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of Ukrainian Linguistic and Teaching Methodology Department

SHEE «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University», 14 P. Kostiuka Street, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region, Ukraine, 08404

e-mail: chuban1960@ukr.net

Levchenko Tetiana, Candidate of Pedagogical Science, Associate Professor of Ukrainian Linguistic and Teaching Methodology Department

SHEE «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University», 50 H, Ivanevskoho Street, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region, Ukraine, 08402

e-mail: tanyalevchenko2010@ukr.net

УДК 81'373:070

СЕМАНТИЧНІ ВИЯВИ СУБСТАНДАРТНОЇ ЛЕКСИКИ ДЛЯ НАДАННЯ НЕГАТИВНОЇ ОЦІНКИ ГАЗЕТНИМ ТЕКСТАМ

Калужинська Ю. В.

У статті проаналізовано використання суржиків в мові друкованих засобів масової інформації для надання газетним текстам негативної оцінки. Виявлено, що суржик не лише орозмовлює газетну періодику, але й негативно характеризує деяких осіб та процеси.

Проблема мовного суржиків має цілий ряд об'єктивних передумов, зокрема історичного характеру, пов'язаного з російським фактором. Багатовікове насадження російської мови не могло не позначитися на чистоті мови української. Тому проблема суржиків має здебільшого російське походження.

Було виявлено, що дуже часто наша періодика рясніє помилками різного типу, найпоширенішими з-поміж яких є суржикові покручі, тобто російські слова, вимовлені на український лад, або українські слова, оформлені по-російськи. Суржик становить загрозу для